

Het 'handschrift Vermeulen'

De samenstellers van het *Woordenboek van de Brabantse dialecten (WBD)* hebben gegevens verwerkt uit tal van bronnen: ingevulde vragenlijsten, dialectatlassen, monografieën, enz. Ook hebben zij voor het West-Brabants enige malen het 'handschrift Vermeulen' geraadpleegd.

Met dit handschrift is bedoeld een verzameling cahiers waarin dr. Frans Vermeulen tal van aantekeningen en onderzoeksmateriaal heeft ondergebracht. Zijn onderzoek betrof met name het West-Brabants dialect; het vond vermoedelijk plaats tussen 1916 en 1918.

Ik kwam dit handschrift op het spoor via een artikel van Jac. van Ginneken uit 1943 in het jaarboek van Oudheidkundige Kring 'De Ghulden Roos' uit Roosendaal. Het werd mij al vlug duidelijk dat Van Ginneken zich voor zijn onderzoek naar dialectgrenzen in westelijk Noord-Brabant voornamelijk baseerde op gegevens die Vermeulen verzameld had. De eerste contacten tussen Vermeulen en Van Ginneken dateren volgens de laatste van rond 1916. Het dialectgeografisch onderzoek van Vermeulen was bedoeld voor publicatie maar, "verdere studie en geestelijke bediening" stonden deze in de weg.

Blijkbaar bleven de resultaten van Vermeulens onderzoek jarenlang bij hem in portefeuille. Van Ginneken in 1943: "... nu reeds eenige jaren geleden stuurde hij mij de heele verzameling toe, met de mededeling, dat hij verdere verwerking en eventuele publicatie aan mij moest overlaten (...) Tot nog toe heb ik daarvan geen gebruik gemaakt." Ondertussen waren het proefschrift van zijn leerling Antoon Weijnen en ook studies over de oudere geschiedenis van West-Brabant verschenen en meende

Van Ginneken “dit belangrijk dossier niet langer te mogen laten rusten, en heb ik het plan opgevat, daar achtereenvolgens de mooiste resultaten van te laten drukken.” Eerder al had Van Ginneken de naam van Frans Vermeulen genoemd. In de *Leergang der Nederlandsche taal*, deel III (1917), *De regenboogkleuren van Nederlands taal*, is een ruime hoeveelheid teksten in dialect te vinden. In Oudenbosch’ dialect is een verhaal opgenomen dat gebaseerd is op een Antwerpse tekst, *De Giest* (= het spook), oorspronkelijk van de hand van Hendrik Conscience. Een taalkundig verantwoordelijke bewerking uit 1905 daarvan had Van Ginneken al af laten drukken in zijn *Handboek der Nederlandsche taal*, deel I, *De sociologische structuur der Nederlandsche taal I* (1913), samen met een versie in het “Aalstersch dialect” en het “Leuvensch dialect”. De Oudenbossche versie is, zo meldt Van Ginneken, van de hand van “den heer Frans Vermeulen”. Verder gaat enig kaartenmateriaal uit *De regenboogkleuren van Nederlands taal* terug op onderzoek van Vermeulen.

Wie is Frans Vermeulen?

Frans Vermeulen werd op 15 mei 1891 in Oudenbosch geboren als zoon van een boomkweker. Hij studeerde aan de seminaria van het bisdom Breda en ontving in 1918 de priesterwijding. Vervolgens studeerde hij in Leuven en Nijmegen. Hij werd doctor in de letteren en wijsbegeerte. Over zijn dissertatie heb ik (nog) geen gegevens kunnen ontdekken. Hij promoveerde in ieder geval niet op een studie over een dialectologisch onderwerp. Vanaf 1924 doceerde Vermeulen aan het klein seminarie ‘Ypelaar’ te Breda. Op 31 december 1935 werd hij benoemd tot kapelaan van de Sint-Jansparochie in Roosendaal en hij bleef dit tot zijn emeritaat in 1961. Dr. Frans Vermeulen overleed op 6 november 1965.

Hoe Vermeulen met Van Ginneken in contact gekomen is, is niet duidelijk. Opmerkelijk is het niet: beiden waren afkomstig uit Oudenbosch. Bovendien begint Vermeulen aan zijn dialectonderzoek wanneer hij in Hoeven studeert aan het groot seminarie ‘Bovendonk’, terwijl Van Ginneken op dat moment docent is aan het philosophicum van de jezuiten in het aanpalende Oudenbosch. De laatste is dan al een autoriteit op het gebied van de dialectologie.

Van Ginneken heeft blijvend waarde gehecht aan het werk van zijn 14 jaar jongere plaatsgenoot, anders was hij in 1943 niet gaan publiceren uit het ‘handschrift Vermeulen’. Toen Van Ginneken twee jaar later stierf, is zijn archief bewaard; later is het overgegaan naar de NCDN (= Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde) en opgeslagen in de Nijmeegse universiteitsbibliotheek. Door bemiddeling van dr. Jos Swanenberg heb ik het ‘handschrift Vermeulen’ kunnen raadplegen.

Een schat aan gegevens

Het ‘handschrift Vermeulen’ bestaat uit een twintigtal cahiers en een grote hoeveelheid los materiaal, deels van de hand van Vermeulen zelf, deels van personen met wie hij contact had. Een eerste blik maakt al duidelijk dat het hier gaat om een schat aan gegevens.

Omwille van een duidelijke archivering zijn de cahiers, ouderwetse schoolschriftjes met een paarse kaft, genummerd van 14.3.1 tot en met 14.3.21. Bij nader onderzoek is mij gebleken dat die nummering niet helemaal logisch is. Omdat het materiaal zeer divers is en niet overzichtelijk is geordend, valt dat wel te begrijpen.

Als je de schriftjes in volgorde doorneemt, vind je allereerst in een groot pakket materiaal dat blijkens gebruikte kaarten de oogst is van dialectonderzoek in een gebied van

Willemstad tot Waalwijk en Putte tot Lage Mierde. In dat pakket zitten verder allerlei notities over plaatsnamen, jachttermen, kinderrimpjes enz.

Dan volgen twee schriftjes die zeer gedetailleerde gegevens bevatten over de klinkers in het dialect van Oudenbosch, afgezet tegen de oudst bekende vormen in het Germaans. In potlood zijn hier en daar aantekeningen te vinden in een ander handschrift. Van wie dat is, wordt duidelijk in het eerste van drie volgende schriftjes over 'Werkwoordsvervoegingen in Oudenbosch'. Voorin dat schriftje zitten namelijk twee brieven. De eerste is van Vermeulen aan een "Zeereerwaarde Pater", ("Hoeven, 28 October 1916"), de tweede – het antwoord – van Jac. van Ginneken S.J. aan "Beste Frans" ("Oudenbosch, 4 Dec. 1916"). Uit de manier waarop de heren elkaar aanspreken, leren we veel over hun relatie: die van leerling en leermeester.

De potloodaantekeningen uit de eerdere schriftjes zijn gemakkelijk te herkennen als die van Van Ginneken in de rol van echte leermeester; ook in alle andere cahiers laat Van Ginneken zich niet onbetuigd.

Een boek in wording

Al verder bladerend kreeg ik een duidelijker beeld van Vermeulens werkwijze. Van tijd tot tijd stuurde hij 'huiswerk' naar Van Ginneken, en die beoordeelde dat. Maar wat Vermeulen met zijn project echt voor ogen stond, bleek pas uit aantekeningen van hem in het

tiende schriftje, 'Ablaut reeks enz.'. Temidden van taalwetenschappelijke notities legt Vermeulen plotseling als het ware een verantwoording af. Ik citeer:

"Dr. Jac. van Ginneken wees mij er voor eenige jaren op, dat ik in zeer gunstige omstandigheden verkeerde wat betreft het onderzoek, omtrent het dialect, dat in West-Brabant gesproken wordt. Ik deed nl. mijn theologische studie op het Seminarie van het Bisdom Breda. Mijn collega's kwamen voor het meerendeel uit West-Brabant en de meeste plaatsen waren er vertegenwoordigd. Ik had dus maar te luisteren en te vragen om een trouw beeld te krijgen van het dialect. Volgens de kaart in het Handboek der Ned. Taal DI I blz. was het gebied, dat ik wilde onderzoeken een deel van (Vermeulen laat op twee plaatsen ruimte over voor de exacte gegevens, maar heeft die niet opgenomen; hij had kunnen invullen blz. "18/19" en "het West-Brabantsch". MdK)

Omtrent dit gebied bestond reeds een onderzoek, nl. v.d. Water, Het Dialekt in het

Het voormalige Groot Seminarie Bovendonk van de befaamde architect Pierre Cuypers stamt uit 1907. Foto: Rewin.

Oosten van de Bommelerwaard. Zoodra ik echter dit boek doorlas, kwam ik tot de conclusie, dat er in Oudenbosch heel wat anders gesproken werd. Wel waren er veel punten van overeenkomst met Breda en omgeving. Ik besloot maar ineens van de Water alleen te gebruiken voor het materiaal en zelf op onderzoek uit te gaan. Daar ik, geboortig van Oudenbosch, het dialect van deze plaats het best kende, begon ik de representanten van de Germaansche klinkers in het Oudenbosch neer te schrijven om ze daarna te vergelijken met de andere plaatsen voor zoover ik ze door persoonlijk bezoek of door inwoners bereiken kon. Mijn zegslieden voor Oudenbosch zijn te talrijk om ze alle te noemen. Voor andere plaatsen, die ik kon bereiken volgen hier:”

Vervolgens noemt hij bij 50 plaatsnamen de namen van 65 zegslieden. Onder hen bevinden zich de later bekende Mgr. F. Frencken, die bemiddelt voor de plaatsen Nieuwdorp (= parochie Nieuw Borgvliet), Nieuw Vossemeer, Heerle en Bavel, Jos Baeten, bisschop van Breda 1951-1962, zegsman voor Alphen, en Aug. Commissaris, zegsman voor Rucphen. Commissaris zou naam maken als auteur van leerboeken voor het vak geschiedenis; hij is ook enige tijd voorzitter geweest van het Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant. Vermeulen besluit:

“Al deze personen nu hebben een paar eigenschappen gemeen, die voor den lezer van belang zijn. Ten eerste zijn ze allemaal tusschen de 20 en 40 jaar oud en ten tweede is het dialect van deze personen bij geen van allen plat dialect. In dit boek vindt men dus het dialect zooals het nu door personen tusschen 20 en 40 jaar gesproken wordt.”

Vermeulen was dus duidelijk van plan zijn onderzoek in boekvorm uit te geven. Daar is het nooit van gekomen. Van Ginneken meldt dat in zijn al genoemde publicatie uit 1943.

Vermeulen heeft het kennelijk niet begrepen op wat hij “plat” dialect noemt. Dat zal gevolgen hebben voor zijn onderzoek. Toen Jan Stroop in 1981 dat nog eens dunnetjes overdeed, kwam hij tot verrassende resultaten: sommige woorden bleken in afwijking van wat Van Ginneken op gezag van Vermeulen vastlegde nog wel degelijk in gebruik. Ikzelf heb dat ook geconstateerd. Het woord *ient* voor ‘inkt’ bijvoorbeeld zou in Oudenbosch en Oud-Gastel niet voorkomen, maar hetzelfde luiden als in het AN. Dat kan gelden voor de ‘nette’ dialectspreker, maar de ‘gewone’ man sprak van *ient*. Ook de isoglosse *spinnekop/spienekop* komt niet overeen met de werkelijkheid.

Verrassingen

In de schriftjes die verder nog deel uitmaken van het ‘handschrift Vermeulen’ schuilen ware verrassingen. Zo vinden we in schriftje 12 aantekeningen op een gedrukte uitnodiging (“De Hoeven, 22 Mei 1917”) voor Vermeulens wijding tot subdiaken op “Zaterdag 2 Juni”. In datzelfde schriftje bevindt zich de tekst van een briefje aan “Mui Neer Kapulaan” (= meneer kapelaan) uit de “Voorhei/Gribus” van Oosterhout, waarin een ouder meldt dat een 13-jarige zoon gaat werken. Hij is al gevormd en zijn Plechtige H. Communie is niet meer nodig. Naast de tekst in primitief Oosterhouts staat de tekst in het Nederlands.

De grootste verrassing – ook in schriftje 12 – is echter wel het reeds vermelde verhaal ‘t *Spook*, de handgeschreven Oudenbossche variant van Vermeulen op het Antwerpse verhaal *De Giest*. Van Ginneken heeft hier en daar ingegrepen in Vermeulens tekst, voor hij die publiceerde in zijn leerboek. Volgens mij was dat niet altijd een verbetering. Het zou – net als een hoop andere zaken in het ‘handschrift Vermeulen’ – een studie waard zijn. Zo vinden we tussen het losse materiaal aantekeningen over kaarttermen,

persoonlijke voornaamwoorden bij opeenvolgende generaties van Oudenboschenaren en een lijst van woorden die in geslacht afwijken van het AN.

Rijke oogst!

Het laatste – uit zijn voegen gebarsten – schrift bevat alle kaarten die Vermeulen heeft samengesteld uit het materiaal dat hij onder zijn zegslieden verzameld heeft. Je krijgt echt bewondering voor de volijverige man. De enige mogelijkheid van kopiëren waarover hij beschikte, was een vloeistofduplicator. Hij kopieerde daarmee de kaartjes van zijn onderzoeksgebied en zijn vragenlijsten. Een deel van de ingevulde lijsten is bewaard. Het resultaat mag er zijn: een veertigtal kaarten voornamelijk met gegevens over het verspreidingsgebied van klanen in het West-Brabants. Nadat ik een duidelijk beeld had gekregen van de inhoud van het 'handschrift Vermeulen', rees bij mij een vraag: hoe is het mogelijk dat Weijnen de uitkomsten van Vermeulens onderzoek niet heeft gebruikt voor zijn dissertatie *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant* (1937)? Vermeulen had de resultaten van zijn onderzoek niet gepubliceerd, maar Weijns promotieprof. dr. Jac. van Ginneken S.J. was er al jaren van op de hoogte. Toen die in 1943 uit het 'handschrift Vermeulen' in het jaarboek van 'De Ghulden Roos' daarover ging publiceren, moet redacteur dr. A. Weijnen toch wel verbaasd geweest zijn. Want op heel wat terreinen zijn er belangrijke raakvlakken tussen het onderzoek van Vermeulen en het promotieonderzoek van Weijnen.

Het ligt in mijn bedoeling in volgende nummers van *Brabants* over interessante onderdelen van het 'handschrift Vermeulen' enige artikelen te laten verschijnen.

Bronnen

Handschrift Vermeulen, voorheen Map 64 Archief Van Ginneken 14.3.1 t/m 14.3.21 in Bibliotheek Radboud Universiteit Nijmegen. Jan Bedaf e.a. (red.), *Geroepen in Oudenbosch Vier eeuwen Oudenbosse priesters en religieuzen*, Oudenbosch 2002, blz. 78. Dr. Jac. van Ginneken S.J., *Handboek der Nederlandsche taal*, deel I, *De sociologische structuur der Nederlandsche taal* I, Nijmegen 1913, blz. 18/19, 151-160. Dr. Jac. van Ginneken en dr. J. Endepols, *De regenboogkleuren van Nederlands taal*, Nijmegen 1917, blz. 37-46, 68, 246. Prof. dr. Jac. van Ginneken, 'De Antwerpse invloed op het West-Brabantsch dialect', in: *Jaarboek No. 3* (1943) van Oudheidkundige Kring 'De Ghulden Roos', Roosendaal, blz. 13-20. Dr. Jan Stroop, 'Dialect en geschiedenis; bij wijze van inleiding' in: *Sprekend een West-brabander* 2, Amsterdam 1981, blz. 9-18. A.A. Weijnen, *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant*, Fijnaart 1937 (dissertatie Nijmegen).

De taalkundige Marc van Oostendorp redde deze foto van Jac. van Ginneken uit de papierversnipperaar; sindsdien behoort ze tot zijn collectie.

